

ВПЛИВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ І США

У роботі проаналізовано методологію сучасної економічної теорії й аналітично-нормативного підходу використання трудових ресурсів, а також визначено вплив взаємозв'язку основних методів економічної політики розвитку України і США.

В работе проанализирована методология современной экономической теории и аналитически-нормативного подхода использования трудовых ресурсов, а также определено влияние взаимосвязи основных методов экономической политики развития Украины и США.

The work examines the methodology of modern economics and analytical-legal approach to workforce employment. It also determines interdependence influential factors of basic methods of economic development policies in Ukraine and the USA.

методологія економічної теорії, трудові ресурси, аналітично-нормативний підхід

Актуальність ефективності управління трудовими ресурсами (ТР) на підприємствах, зокрема у забезпеченні їх оптимального кількісного складу, полягає у меті збалансувати попит і пропозицію на ринку праці, підвищити заробітну плату, попит на ринках, поліпшити інвестиційну політику, знищити безробіття в країні, і крім того у перетворенні країни у сучасну високорозвинуту державу.

Проблема ефективності управління ТР досліджується багатьма вченими різних шкіл. Значний внесок у розвиток цього напрямку в різні роки зробили вітчизняні вчені: Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долішній, О. Новікова, Н.І. Шаталова; російські вчені: В.Д. Ардзинов, І.М. Алієв, О.М. Миронова, В.А. Леонтьєв, І.С. Степанов; закордонні вчені: Г. Беккер, С.Л. Брю, Д. Кларк, Д. Кейнс, К. Макконнелл, А. Маршалл, Д.Т. Милкович, С. Ротвелл та ін.

Метою статті є аналіз методології сучасної економічної теорії й аналітично-нормативного підходу використання трудових ресурсів, а також визначення впливу взаємозв'язку основних методів економічної політики розвитку України і США.

Найвідомішою теорією використання ресурсів вважається *маржинальна економічна теорія*, представником англійської школи якої є Альфред Маршалл (1842–1924 рр.).

Завдяки праці «Принципи економічної науки» (1890 р.) [1] А. Маршалл став родоначальником сучасної економічної науки. У рамках розробки розгорнутої теорії ціни вченим запропоновано компромісне об'єднання теорії витрат класиків з теорією граничної корисності ранніх маржиналістів.

З цих позицій А. Маршалл розглядає свою теорію попиту і пропозиції на ринку праці при дослідженні окремого підприємства із середньогалузевими характеристиками. На думку вченого, величина попиту з боку окремого роботодавця залежить від розміру «чистого продукту», виробленого додатковою працею граничного працівника [2, с. 235]. Чистий продукт праці – це приріст сукупного валового доходу в результаті використання додаткового пра-

цівника при незмінній кількості решти факторів виробництва. Найм робочої сили буде здійснюватися до тих пір, поки приріст сукупного доходу фірми від використання кожної додаткової одиниці ресурсу перевищує приріст пов'язаних з цією одиницею загальних видатків. І фірма вважатиме прибутковим застосування додаткових одиниць ресурсу доти, поки граничний сукупний дохід (MRP) цього ресурсу почне дорівнювати його граничним витратам (MRC). Відповідно, гранична продуктивність праці регулює ціну попиту на працю. Також, згідно з концепцією вченого, підвищення ціни попиту призводить до збільшення чисельності і продуктивності трудового населення, а зниження попиту – до скорочення. Сучасна економічна наука західних країн у вивченні попиту на ресурси використовує методологічний підхід саме А. Маршалла [3, с. 615].

У цій теорії є певні недоліки:

1. Якщо найм працівника відбувається до тих пір, поки вартість граничного продукту праці дорівнює розміру його граничної заробітної плати, чи можна назвати цей метод ефективним, якщо не враховується рентабельність обігових коштів? Адже за законом ринку кожен вкладений грошовий ресурс у будь-який фактор виробництва повинен приносити прибуток, тобто не враховується рентабельність активів, виробничих фондів, інвестицій, продукції.

2. Якщо вартість граничного продукту праці (гранична продуктивність праці) регулює ціну попиту на працю, то це означає, що попит на ринку праці пропонує мінімальний розмір заробітної плати, що суттєво гальмує розвиток економіки.

3. Згідно з класичною теорією з підвищенням попиту збільшується вартість продукту, до складу ціни якого входить відсоток прибутку підприємця. Тобто збільшення ціни продукції, насамперед, сприятиме задоволенню бажаного відсотку прибутку підприємця. Якщо застосувати методику в умовах України, оцінюючи сучасний фінансовий стан підприємств на прикладі будівельного комплексу Дніпропетровського регіону, то згідно із статистичними даними рентабельність підприємств складає 3%, а фактично, за неофіційними даними – 300%, тоді яким має бути попит на працю?

4. За цією методикою Маршалл мав на увазі всі інші рівні умови, тобто незмінну ціну оборотних фондів і незмінний склад основних фондів (ОФ), розраховуючи ефективність використання ОФ максимальною фондвіддачею, де допоміжний граничний продукт виправдовує себе найбільшим випуском фізичного обсягу продукції, тобто максимальною виручкою.

Ніколи на ринку не будуть «усі інші рівні умови»: з кожним днем ціна основних засобів знижується, знижується їх продуктивність, а ціна оборотних коштів збільшується незавжди не справедливо до збільшення заробітної плати.

5. Не враховується фронт робіт, організаційно-технологічні умови.

6. За цією методикою використовуються ТР з низьким середнім продуктом праці, тобто з низькою індивідуальною інтенсивністю праці робітників.

7. Не враховується час виконання завдання, а саме трудомісткість час виконання робіт, не визначено норми виконання завдання.

Проаналізуємо методику сучасної економічної теорії визначення оптимального співвідношення ресурсів, що наводиться західними вченими в роботі [3, с. 624–627].

Для визначення оптимального співвідношення ресурсів використовуються правила максимізації прибутку і мінімізації витрат. Розглянемо числовий приклад визначення найкращої комбінації праці та капіталу для виробництва мила фірмою Siam [3, с. 626] (табл. 1).

Таблиця 1

Дані для визначення найкращої комбінації праці та капіталу для виробництва мила фірмою Siam

Праця (P_L , ціна = 8 дол.)					Капітал (P_C , ціна = 12 дол.)				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(1')	(2')	(3')	(4')	(5')
Ре-сурс, од.	Сукупний продукт, од.	Граничний продукт, од., MP_L	Загальний виторг, дол.	Граничний виторг від продукту, дол., MRP_L	Ре-сурс, од.	Сукупний продукт, од.	Граничний продукт, од., MP_C	Загальний виторг, дол.	Граничний виторг від продукту, дол., MRP_C
0	0		0		0	0		0	
1	12	12	24	24	1	13	13	26	26
2	22	10	44	20	2	22	9	44	18
3	28	6	56	12	3	28	6	56	12
4	33	5	66	10	4	32	4	64	8
5	37	4	74	8	5	35	3	70	6
6	40	3	80	6	6	37	2	74	4
7	42	2	84	4	7	38	1	76	2

Оптимальне співвідношення ресурсів відповідає 5 од. праці та 3 од. капіталу, тому що їхні дані відповідають умовам: рівняння максимізації прибутку [3, с. 625]

$$\frac{MRP_L}{P_L} = \frac{MRP_C}{P_C} = 1, \quad (1)$$

де MRP_L – граничний виторг праці від продукту;

P_L – ціна праці;

MRP_C – граничний виторг капіталу від продукту;

P_C – ціна капіталу;

і рівняння мінімізації витрат [3, с. 624]

$$\frac{MP_L}{P_L} = \frac{MP_C}{P_C}, \quad (2)$$

де MP_L – граничний продукт праці;

MP_C – граничний продукт капіталу.

Загальні витрати фірми становитимуть 76 дол., у тому числі 40 дол. (5x8 дол.) вартості праці та 36 дол. (3x12 дол.) вартості капіталу. Сукупний дохід за розрахунками авторів становить 130 дол. і визначається шляхом множення загального обсягу продукції, який дорівнюється 65 од. (37+28), на ціну продукту – 2 дол. Економічний прибуток становить 54 дол. (130–76 дол.) [3, с. 627].

Для спрощення розрахунків у цій таблиці було припущено, що продуктивність кожної одиниці ресурсу не залежить від кількості інших ресурсів, наприклад, сукупний і граничний продукти праці не підсумовуються з продуктами капіталу [3, с. 626].

На наш погляд, таке припущення є абсолютно неправильним, тому що кількість випущеної закінченої продукції буде визначати або капітал, або праця. Наприклад, при виконанні робочих процесів ручної праці, малої, часткової механізації кількість випущеної продукції буде залежати від продуктивності праці, а при виконанні робочих процесів повної та автоматизованої механізації кількість випущеної продукції буде залежати від продуктивності капіталу.

Отже, сукупний дохід становить при виконанні робіт ручної праці, малої, часткової механізації 74 дол. (37x2) або при виконанні робіт повної та автоматизованої механізації 56 дол. (28x2). Якщо видатки становлять 76 дол., тоді під-

приємство працює зі збитком у першому випадку на 2 дол. (76–74), у другому – на 20 дол. (76–56).

В іншому випадку, виходячи з зазначених умов у праці, припускається, що робітники працюють в одному цеху, а машини та механізми – в іншому, змагаючись у продуктивності випуску мила.

При аналізі правил максимізації прибутку і мінімізації витрат згідно з рівняннями (1, 2) виявлено такі недоліки:

– вкладення коштів з витрат на капітал у витрати на працю, при розгляді принципу взаємозамінних ресурсів, призводить до того, що для фірми крива MP_L праці зміщується вниз, а крива MP_C капіталу – вгору, і фірма більшою мірою переміщається до стану рівноваги, де виконуються умови рівняння (2) [3, с. 625]. Така економічна поведінка сприяє зниженню вартості праці на підприємстві з тенденцією збільшення чисельності ТР, що призведе до загального зниження заробітної плати на ринку;

– використовувати принцип праці та капіталу як взаємозамінні складові не є правильним підходом, тому що праця та капітал можуть бути взаємодоповнюючими, і в більшості випадків технологія та організація робіт визначають необхідність конкретного виду й кількості капіталу та конкретного кількісного і якісного складу праці;

– «існує багато різних обсягів продукції, при яких фірма може провадити продукт із найменшими витратами відповідно до рівняння (2)» [3, с. 625]. Тоді, якщо умови максимального прибутку та мінімальних витрат не дотримуються при конкретному співвідношенні ресурсів, яким повинне бути рішення підприємця?;

– не можливо визначити, який економічний показник являють собою запропоновані співвідношення граничного продукту праці до ціни праці та граничного продукту капіталу до ціни капіталу, яку економічну сутність вони доносять?;

– з огляду на високу варіацію та постійну динаміку цін на працю, на знаряддя й предмети праці, можна припустити про щоденну зміну цих співвідношень і, відповідно, сумнівному визначенню оптимального співвідношення ресурсів відповідно до рівняння (1). Тобто проведення розрахунку у вартісній категорії не є ефективним методом, тому що головним фактором варіації вартості є інфляційні процеси.

Недоліки сучасної методики раціональної основи планування й управління ТР підтверджує і західний вчений С. Ротвел, підкресливши: «Крім окремих прикладів, не існує даних про активне застосування або про його успіх» [4, с. 320].

Нобелівський лауреат В.В. Леонт'єв також у своїх працях надає методологічній критиці неокембриджську школу, яка набула широкого резонансу сучасної економічної теорії Заходу. Він проаналізував методологію засновану наприкінці ХІХ ст. англійським економістом А. Маршаллом кембриджської школи. Характерною рисою недоліків, на думку автора, є суб'єктивно-психологічний підхід до визначення економічних категорій і перевага математичних методів у поясненні економічних процесів [5].

На особливу увагу заслуговують результати досліджень В.В. Леонт'єва, які були опубліковані в книгах «Структура американської економіки, 1919–1939 р.: емпіричне застосування аналізу рівноваги» (1951 р.) і «Дослідження структури американської економіки» (1953 р.). Одним з найважливіших результатів цих досліджень став так званий «парадокс», або «ефект Леонт'єва», що полягає у тому, що якщо взяти до уваги прямі й непрямі витрати в процесі відтворення, то експорт для США виявляється більш трудомістким і менш капіталомістким, ніж імпорт. Це означає, що хоча в США дуже сильна інвестиційна сфера й висока заробітна плата, вони імпортують капітал і експортують працю [5].

Крім того, враховуючи огляд сучасного дослідження Д.Т. Мілковича про те, що «вивчення й контроль чисельності працівників і / або відпрацьованих годин є найбільш очевидним і, можливо, найпоширенішим у Сполучених Штатах підходом до управління вартості робочої сили» [6, с. 661], можна зробити висновок, що запропонований методологічний підхід використання ресурсів сучасної економічної теорії Заходу спрямований на збільшення чисельності ТР на підприємствах з метою підвищити зайнятість у країні, що спричиняє потенційного зниження заробітної плати на ринку. Загальна тенденція національної економічної політики США до регулювання чисельності ТР та фонду заробітної плати в структурі витрат на виробництво (згідно з моделлю Кобба–Дугласа) і регулювання грошового обігу за галузями при застосуванні економіко-математичних методів міжгалузевого балансу (згідно методу витрати-випуск В.А. Леонт'єва) сприяють розвитку інвестиційної сфери й підвищення заробітних плат у США, які проводяться в основному за рахунок міжнародної доларо-кредитної й валютної політики. А національний процес мотивації населення базується винятково на матеріальній зацікавленості.

Проаналізуємо теорію використання ресурсів, запропоновану вченими планово-розподільчого методу господарювання (сучасний підхід в Україні). Аналітично-нормативний підхід передбачає аналіз конкретного трудового процесу, проектування раціональної організації праці, нормування робіт за кожною групою персоналу і на цій основі встановлення норм чисельності ТР. Розрахунок норм чисельності може здійснюватися при заданому варіанті поділу праці і в процесі вирішення загального завдання оптимізації виробничого процесу.

Як пише Б.М. Генкін, «...без аналітично-нормативних розрахунків практично неможливо визначити величину чистого доходу, який відповідає кожному варіанту чисельності персоналу [7, с. 165]. Тому аналітично-нормативний підхід до встановлення чисельності персоналу є основним. При його застосуванні повинні враховуватися як виробничі ситуації, так і особливості організації праці різних груп персоналу». Нормативний метод являє собою модель:

$$ЧП = \frac{T}{t} \cdot k_{ен} \cdot k_{нп}, \quad (3)$$

де ЧП – чисельність ТР;

T – повна трудомісткість виробничої програми (людино-години);

t – ефективний фонд часу;

$k_{ен}$ – досягнутий коефіцієнт виконання норм професій;

$k_{нп}$ – запланований коефіцієнт підвищення продуктивності праці в бригаді.

Існують різні модифікації наведеної залежності визначення чисельності ТР з урахуванням норм: виробітку, часу, обслуговування, часу обслуговування, чисельності робітників.

Вченими Всесоюзного науково-дослідного та проектного інституту праці в будівництві поданий методологічний підхід проектування складу робітників–виконавців нормованих процесів. За критерій оцінки оптимальності запроєктованого складу виконавців пропонується: повне й рівномірне завантаження кожного виконавця, мінімальний розмір технологічних перерв і максимальна відповідність середніх розрядів складності роботи й кваліфікації робітників; число виконавців має забезпечувати виконання всіх вимог технології процесу й нормативну продуктивність машини для механізованих і частково механізованих процесів [8].

Також у нормативах до проектування цілочисельного складу виконавців робочих процесів рекомендується використовувати методичний підхід шляхом попереднього логічного аналізу різних варіантів з наступною оцінкою за встановленими критеріями.

Варіант складу виконавців остаточно обирають шляхом оцінки за критерієм відповідності середнього розряду кваліфікації робітників за кожним варіантом, середнім розрядом складності роботи з урахуванням забезпечення найбільшої продуктивності машин й робітників.

При аналізі прикладів нормативної документації можливих варіантів складу виконавців нормованого процесу виявлено головний недолік, що число робітників у ланці за пропонованою нормативною методикою становить мінімально можливе, приблизно в 2 рази щодо технологічно допустимого числа виконавців, тому підвищується час виконання завдання і зі впливом інфляції – вартість проекту [8, табл. 5.9].

Крім того, у нормативних підходах не враховано організаційно-технологічну схему виконання робіт; обмеженість фронту робіт; ефективність фінансової діяльності виробництва – показники ціни продукції, праці, прибутку, собівартості, рентабельності; технічні обмеження; фактори, що впливають на зниження продуктивності ресурсів; використання виробничих фондів у часі та ін.

Проведемо порівняльний аналіз основних макроекономічних показників України і США з метою визначення тактики держав економічного зростання.

Реалізація економіко-соціальної політики держави спрямована на економічне зростання суспільної діяльності країни. Економісти вимірюють зростання підвищенням реального ВВП або його підвищенням на душу населення за певний період часу.

Вчені багатьох шкіл приділяють увагу одному з головних індикаторів економічного зростання – зайнятості населення і скорочення безробіття.

Існує два головних способи підвищення реального обсягу продукції: 1) підвищити обсяг існуючих ресурсів; 2) підвищити продуктивність використання ресурсів. Перший спосіб акцентує увагу на зміні рівня сукупних видатків виробництва: з підвищенням обсягу продукції підвищуються видатки, у т. ч. доходи і зайнятість населення. Другий спосіб акцентує увагу на підвищенні загального обсягу продукції щодо кількості ресурсів, що приведе до підвищення реальної заробітної плати і доходів населення і, таким чином, до зростання стандартів життя у країні. Цей спосіб має два підходи: залишити незмінним кількісний склад ресурсів або його знизити.

Зростання економіки США у 1/3 пояснюється використанням підвищеної кількості ресурсів, у 2/3 – високою продуктивністю [3, с. 158].

Проведемо порівняльний аналіз тенденцій розвитку і тактики держави економічного зростання України і США.

Аналіз тенденцій розвитку економіки США довів, що реальний ВВП у 2002 р. до 1929 р. підвищився в 11,5 разів, чисельність населення підвищилась у 2,36 рази [3, с. 158]. ВВП України в 2007 р. до 2000 р. підвищився в 4,2 рази [9, с. 29], чисельність населення знизилась на 6%. [10]. Темп розвитку продуктивності праці економіки США зріс у 4,84 рази за 73 роки, економіки України – у 4,44 рази за 8 років. Рівень зростання ВВП в 2007 р. порівняно з 2006 р. США зріс на 2,2%, України – на 7,6% [9] (табл. 2).

Таблиця 2

Показники розвитку економіки України і США

Показник	США		Україна		Темп зростання	
	73 роки	Темп зростання	8 років	Темп зростання		
Рік	1929	2002		2000	2007	
ВВП, млрд дол. / млн грн	822	9440	11,5 р.	170070	712945	4,2 р.
Чисельність населення, млн осіб	122	289	2,36 р.	49,43	46,646	0,94 р.
Продуктивність праці	6,74	32,66	4,84 р.	3441	15284	4,44 р.
Рівень зростання ВВП в 2007 р. до 2006 р.			2,2%			7,6%

У цьому контексті заслуговує на увагу аналіз виявлення факторів впливу розвитку економіки України. Яскравим доказом використання ресурсів є національний аналіз структури витрат на виробництво, де у 2007 р. порівняно з 2001 р. знизилась: амортизаційні відрахування – в 2,8 рази, витрати на оплату праці – в 2,1 рази, відрахування на соціальні заходи – в 2 рази, інші операційні витрати – в 2,4 рази [9, с. 96–97] (табл. 3). Щодо заробітної плати, частину цієї тенденції можна пояснити прихованістю доходності підприємств, а інші фактори впливу являють собою більш реальну картину щодо ціни і обсягу продукту. Вагомою часткою закономірності зниження фонду заробітної плати, підвищення продуктивності праці в Україні є закономірність постійного зменшення загальної кількості ТР та обсягів їх використання [11; 12; 13, с. 19].

Таблиця 3

Національний рівень використання ресурсів в Україні

Витрати на виробництво	2001 р.	2007 р.	Темп зниження, рази
Амортизаційні відрахування	7,1%	2,5%	2,8
Витрати на оплату праці	12,8%	6,0%	2,1
Відрахування на соціальні заходи	4,0%;	2,1%	2,0
Інші операційні витрати	20,2%	8,4%	2,4

За цих тенденцій можна стверджувати, що національний рівень розвитку економіки у 2007 р. порівняно з 2001 р. характеризується підвищенням рівня цін у 3,3 рази, зниженням використання ресурсів у 2,3 рази. Продуктивність ресурсів підвищилася у 7,6 рази, видатки і рентабельність підвищилися у 1,5 рази (табл. 4).

Таблиця 4

Національний рівень розвитку економіки України у 2007 р. порівняно з 2001 р.

Показник	Темп зростання, рази
Підвищення рівня цін	3,3
Зниження використання ресурсів	2,3
Підвищення продуктивності ресурсів	7,6
Підвищення видатків	1,5
Підвищення рентабельності	~1,5

Таким чином, тактикою США у підвищенні продуктивності праці є підвищення високого рівня потенціалу всіх ресурсів з їхньою максимальною віддачею [3, с. 158], тактикою України є економія всіх ресурсів з їх максимальною віддачею. Загальним недоліком є те, що в основу подолання рецесії покладено суто грошовий феномен [3, с. 160]. Недоліком США є наявність природного рівня безробіття, недоліком України – наявність високого рівня безробіття, зокрема прихованого.

Аналізуючі вищевикладені результати дослідження, зробимо такі висновки:

1. Запропонований методологічний підхід використання ресурсів сучасної економічної теорії Заходу спрямований на збільшення чисельності ТР на підприємствах з метою підвищити зайнятість у країні, що спричиняє потенційне зниження заробітної плати на ринку.

Запропонований методологічний підхід використання ресурсів за аналітично-нормативним підходом спрямований на використання мінімально можливого рівня чисельності ТР, що призводить до підвищення часу виконання завдання і з впливом інфляції – до збільшення вартості проекту.

2. Загальна тенденція національної економічної політики США до регулювання чисельності ТР, фонду заробітної плати в структурі витрат на виробництво і регулювання грошового обігу за галузями сприяють розвитку інвестиційної сфери й підвищенню заробітної плати у США, які проводяться в основному за рахунок міжнародної доларо-кредитної й валютної політики.

Загальна тенденція національної економічної політики України до розвитку інвестиційної сфери й підвищення заробітних плат здійснюється з використанням кредитно-валютної політики за рахунок економії всіх ресурсів на виробництві з їхньою максимальною віддачею.

Список використаної літератури

1. Маршалл А. Принципы экономической науки // <<http://orel.rsl.ru/nettext/economic/marhall/>> 21.04.2006

2. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1983. (в 3-х томах).

3. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. 16-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2006. – XXXVI, 940 с.

4. Rothwell S. Human resource planning, in Human Resource Management: A critical text, ed J Storey, Routledge, London, 1995. Ист.: Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг; перев. с англ. под ред. С.К. Мордовина. – 8-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 832 с.

5. Сто великих ученых // <<http://lib.aldebaran.ru/>> 07.07.2009.

6. Милкович Д.Т. Система вознаграждений и методы стимулирования персонала / Д.Т. Милкович, Д.М. Ньюман; пер. с англ. [И.Л. Белоус и др.]. – М.: Вершина, 2005. – 760 с.

7. Генкин Б.М. Организация, нормирование и оплата труда на промышленных предприятиях: учебник для вузов / Б.М. Генкин. – М.: НОР-МА, 2003. – 400 с.

8. Нормирование труда рабочих в строительстве / Е.Ф. Балова, Р.С. Бекерман, Н.Н. Евтушенко и др.; под ред. Е.Ф. Валовой. – М.: Стройиздат, 1985. – 440 с.

9. Статистичний щорічник України за 2007 р. / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 571 с.

10. Кількість наявного населення // <http://www.ukrstat.gov.ua/> > 21.07.2009.

11. Качан Є.П. Регіональна політика ринку праці: монографія / Є.П. Качан, О.О. Обухівський. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 176 с.

12. Литвиненко С.В. Стан використання чисельності персоналу підприємств будівельного комплексу Дніпропетровського регіону / С.В. Литвиненко // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації: міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 жовтня 2008 р.: тези доп. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – С. 291–294.

13. Деєва Н.М. Науково-методологічні основи формування, оцінки й управління потенціалом соціалізації економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Н.М. Деєва. – Д., 2007. – 39 с.

Надійшло до редакції 2.02.2010.